

Oversikt over den norske språkhistorien

(utarbeidet av Tereza Kuldová, prof. Jana Patočky gymnas)

Přehled vývoje norského jazyka

(vypracovala Tereza Kuldová, Gymnázium prof. Jana Patočky)



Innledning:

Norge var mer enn 400 år forent i union med Danmark og det er også grunn for den norske tospråkligheten. Da Norge var i personalunion med Danmark var København sentrum av politiske, sosiale og kulturelle hendelser. Dansk har i løpet av tiden fortrenget norsk skriftspråk. Siden 1814 kan vi se de første anstrengelser til å skape sitt eget skriftspråk i Norge. Situasjonen i Norge tilbød to løsninger: **a)** å ta som utgangspunkt det talemålet brukt av de utdannede samfunnskikt som var basert på dansk (**bokmål**) eller **b)** å bygge på de norske dialektene (**nynorsk**). I 1892 ble både bokmål og nynorsk lovfestet som likeverdige: hver statsborger har rett til å velge ut fra disse to.

Det er ikke noe spesielt å ha mer enn ett skriftspråk. De fleste land i verden er to- eller flerspråklige. Det som er spesielt for språksituasjon i Norge er at de har to målformer som er såpass like. Hele 80 % av ordtilfanget er felles.

I over 100 år har Stortinget bestemt over språkutviklingen i Norge. I andre land finnes det upolitiske, akademiske og fristående organ som vakter over språket. Men det er ikke sånt i Norge. Årsaken til at språket ble en politisk sak er at skriftspråket i Norge var dansk i de fire hundre år da Norge ble styrt fra Danmark.

Ethvert språk gjennomgår forandringer. Språket kan derfor skifte karakter i tidens løp. Studerer vi språket fra ulike tider, så finner vi ut at det har gått for seg forandringer i lyd- og formsystem, setningsbygging, ordforråd og betydning – det betyr: fonologi, morfologi, syntaks, vokabular og semantikk.

Historisk oversikt:

Språket er et sosialt fenomen og derfor er språkhistorie både sosialt og politisk historie. Det betyr at også hendelser av sosial eller politisk historie kan danne skille i språkutviklingen. Forandringene i språket intrefør ikke på samme tid og oppstår heller ikke helt plutselig og derfor kan ulike forskere gjøre inndelingen ut fra forskjellige kriterier. Det er vanlig å gjøre følgende inndeling i det norske språkhistorien:

Urnordisk	200 – 700
Eldre norrønt	700 – 1050
Yngre norrønt	1050 – 1370
Mellomnorsk	1370 – 1525
Nynorsk	1525 -

Av og til snakker vi om **dansketida** (1380 – 1814) som kan også siktes til tidsrommet (1525 – 1814). Denne benevnelsen blir særlig brukt i forbindelse med skriftspråket som i løpet av unionstida gikk over fra norsk til temmelig ren dansk.



Den eldste forma av nordisk språk, hvor vi bygger vår kjennskap for det meste på runeinskrifter, kaller vi **urnordisk**. De eldste runeinskrifter kommer fra ca. 200 e.Kr.. Disse forma holder seg uforandret fram til 500 – 600 tallet. Helt fram til omkring 1150 er det det eneste som kan fortelle oss hvordan språket var. På et par hundre år forandret det helt karakter, kanskje på grunn av folkevandringstida (400 – 600), som må ha vært en urolig tid. Språkforandringer foregikk ikke nøyaktig like overalt og dermed oppstod de første dialektulighetene. De eldste skillelinjene gikk mellom østnordisk (språket i Danmark og Sverige) og vestnordisk eller norrønt. I ca. 890 fullførte Harald Hårfagre samlingen av de mange norske smårikene til ett kongerike.

Dansk og det meste av svensk fikk omtrent fra 900-tallet sammendragning av diftongene (au og øy til ø, ei til e) . I noen norske dialekter har en slik diftongforenkling også funnet sted. Vi kan finne følgende former i de moderne skriftspråkene:

Da:	grød	høg	stør	hø	røs	ø	eg	ged	sten
Sv:	gröt	hök	stör	hö	rös	ö	ek	get	sten
No:	graut	hauk	stor	høy	røys	øy	eik	geit	stein

Før og under vikingtida utvikler det seg i Norge en språkform som vi kaller **norrønt mål**. Det samme språk fikk også Færøyene og de andre øyene i vest og Island som nordmenn bortsatte i. Vi bygger vår kunnskap om språket i tidlig norrøn tid på runeinskrifter, lånord i fremmede språk og enkeltord i skriftstykker på andre språk. Til alt dette kommer diktning, særlig **skaldedkvad**, som ble først nedskrevet på 1200 – 1300-tallet. De er bygd opp etter så strenge metriske regler at de kunne bli berget nesten uforandret gjennom flere hundreår.

Alt før 1800 oppdaget forskerne at finsk/samisk og nordisk hadde en del felles ord. Først trodde de at skandinavene bare hadde lånt disse ordene. Men senere ble det klart at lånene hadde gått den andre veien, i noen tilfeller allerede i urnordisk tid. f. eks. :

urnord:	kuningaR	hringaR	saðular	hallio
gammel norsk:	konungr	(h)ringr	soðull	hella
nynorsk:	konge	ring	sa(de)l	helle
finsk:	kuningas	rengas	satula	kallio

De viktigste kulturimpulsene i Norge ble mottok fra England, hvor morsmålet tidlig ble tatt i bruk som skriftspråk. Det latinske alfabetet kom til Norge sammen med kristendomen og ble tatt i bruk i norsk språk ca.1050.

Handskriftene på pergament er fullstendigere og lengre enn runeinskriftene. Dermed får vi et sikrere grunnlag for studiet av språket. De eldste norske

handskrifter blir datert til ca.1150 (lover, religiøse tekster, bruddstykker av jordebøker).

På 1200-tallet vokste det på grunn av at det norske imperiet hadde en storhetstid territorielt, politisk og økonomisk, fram en rik litteratur på norrønt mål. Det viktigste litterære miljøet i norsk middelalder var knyttet til kongen. Men viktigere, også fra norsk synspunkt – var det litterære livet som blomstret opp på Island. Det som er bevart av norrøn litteratur, er for det meste overlevet i islandske handskrifter fra 1200-tallet eller senere. Vi kan dele den norrøn litteraturen i flere hovedgupper: **kongsager, ætesager, skaldekvad og religiøse litteratur.**

Før 1100 oppstod det første dialektulikhetene i Norge. Den gangen gikk hovedskillten som nå mellom vestnorsk og østnorsk. Språkbruken i kongens kanselli var det som betydde mest for utviklingen av skriftspråket. Men kongen og hans embetsverk flyttet flere ganger i løpet av den yngre norrøne språkperioden (Bergen – Trondheim – Bergen – Oslo). Ulike dialekter fikk dermed innflytelse av kanselli språket. Enda på 1300-tallet blir navnet "**danske tunge**" brukt som felles navn for øst- og vestnordisk. Men oppdelingen i dialekter gikk videre. Innenfor hvert hovedområde utviklet det seg nye dialektskiller.

Talemålet kom på **1200- og 1300-tallet** inn i en periode med gjennomgripende forandringer. Det skriftspråket som var utformet på 1100-tallet eller før, kom derfor til å virke fremmed og vanskelig fram mot år 1400. Konflikten mellom en tradisjonell skriftform og et talespråk som hadde undergått forandringer, avspeilet mange skriftstykker fra senere norrønt. Foruten det tradisjonsbunde kansellimålet møter vi også både i private og offentlige dokumenter friere skriftformer med mer moderne og mer østlandsk preg. Usikkerheten økte utover 1300-tallet da forskjellige skriftvaner levde side om side. Særlig ille ble det etter ca. 1370. Dersom språkutviklingen hadde fått gå sin naturlige gang i Norge uten forstyrrende påvirkning utenfra, ville vi sansynligvis har fått et tidsmessig norsk skriftspråk. Men slik kom det ikke til å gå.

På en tid da indre forfaldendenser i skriftspråket var merkbare, kom Svartedauen. De geistlige, som var de viktigste bærere av skriftspråket på denne tiden, var nesten utryddet som klasse. Det ble heller ikke skrevet noe av betydning i Norge på denne tiden og oversettelseslitteraturen ble mer og mer påvirket av de fremmede språkmønstre. De viktigste årsakene til skriftspråkets endelig oppløsning var imidlertid av politiske art. Den norske storhetstid fikk en brå slutt på 1300-tallet. Handelen og den økonomiske makt ble overtak av den **tyske hansa**. Fra 1319 var Norge en tid forent med Sverige, fra **1380** kom landet i **union med Danmark**. Norge, som var den svakeste part i disse unionene, ble sterk språklig påvirket. Den svenske innflytelsen ble tross alt bare en episode i norsk språkhistorie.

Mellomnorsk:

Språket i perioden 1370 – 1525 kaller vi **mellomnorsk**, det er en ustø og dialektfarget språkform, som mot slutten av 1300-tallet avløser det **norrøne** skriftspråket. Den **mellomnorsken perioden** ble en viktig overgangstid for det norske talemålet. Vi kjenner mellomnorsken vesentlig fra brev og andre dokumenter, som viser et språk som er i oppløsning. Litteratur finns omtrent ikke. Det eneste som ble diktet var folkeviser, men de ble skrevet ned for mye senere (ca. 1800-tallet) og var ingen støtte for norsk overfor dansk. Først et stykke inn på 1800-tallet begynner folk å skrive bøker igjen i Norge, men da er det dansk skriftspråk de bruker.

Språkslektskapen gjorde det lett for dansk skriftspråk å trenge inn i Norge. Norsk og dansk hadde (og har) i alt vesentlig samme ordforråd. De tok opp felles lån fra nedertysk f.eks.: ærlig, prøve, krenke, betale, frihet

Av sør- og østnorske som faller sammen med dansk, kan nevnes:

- bløte konsonanter på Sørlandet (eks.: gabe – gape, mad – mat, skrige – skrike)
- monoftongerte former (eks.: stein – sten, haust – høst, høyra – høre)
- vokalreduksjoner (eks.: kasta – kaste, fiska – fiske)
- visseassimilasjoner (eks.: vatn – vann, botn – bonn, sokn – sogn)

Unionen betydde for Norge at rikets saker gikk mer og mer til å bli avgjort utenfor landet og som regel uten medvirkning av nordmenn. Dansk språk kom i bruk i kongebrev og spredte seg i administrasjonen. Dansk overtok etter hvert alle områder. Det norske skriftspråket gikk mer og mer av bruk. Norge fikk sitt første trykkeri i 1643 (Danmark i 1480). Reformasjonen i 1537 gjorde sitt til å grunnfeste dansken som skriftspråk i Norge. Hele reformasjonslitteraturen som bibel, salmebok og katekisme fikk nordmennene bare på dansk, som dermed overtok også kirke og skolespråk.

På 1300-tallet satte den økonomiske og politiske nedgangen inn, som fortsatte på 1400 og 1500-tallet. I **1536** erklærte **Christian III.**, den nyvalgte konge i Danmark, at Norge hadde opphørt å eksistere som eget rik og for framtida bare skulle være en del av kongeriket Danmark.

Men 1500-tallet betydde også vendepunktet. Etter at de materielle virkningene av Svartedauen var overvunnet, kom omkring 1500 de store geografiske oppdagelsene, som gjorde vest Europa til sentrum i verdenshandelen, åpnet nye muligheter for norsk eksport og skipsfart. På nytt våknet også det litterære liv i Norge. Men dansk ble det naturlige skriftspråket for norske forfattere.

Fisken, sjøfart, bergverksdrift og sagbruk førte til økonomisk fremgang på 1600-tallet, som fortsatte på 1700-tallet og styrket Norges stilling innenfor unionen. Nordmennene begynte å spille en viktig rolle i det litterære livet - den dansk-norske felleslitteraturen (Holberg, Wessel, se Vedlegg).

Alt før 1800 ble det utgitt flere ordsamlinger fra norske dialekter, og norske bygdemål ble av og til brukt til diktning – de såkalte bygdemålsvisene. De norske akademikere i København skiftet **Det norske Selskab i 1772**.



språk:

Dikteren J.H. Wessel var midtpunktet av dette selskapet. Hva han skrev var vittige dikter, gravskrifte osv., han gjorde stor lykke med tragedie-parodien **Kierlighet under Strømper** (1772). Selv om dansk var skriftspråket i Norge, norsk språk var ikke alt død. I dansketida kan vi tale om tre slags

1. **Skriftspråket:** det skulle være ren dansk, men sjelden ble det. Nordmennene prøvde å skrive dansk som ren som mulig, men greide ikke å holde særnorske trekk helt ut fra sine skrifter. **Petter Dass** (1647 – 1707), **Ludvig Holberg** (1684 – 1754) og **Johan Hermann Wessel** (1742 – 85) har alle sammen målmerker som røper den norske bakgrunnen. Da skolene ble bedre, lærte også de norske elevene dansk grundigere. Fra året 1629 fikk de norske studentene sin utdanning i København (tidligere hadde de fleste studert ved tyske universiteter).
2. **Talemålet:** for det meste dialektene. I løpet av **mellomnorsktid** gjennomgikk talemålet fra gammelnorsk til **nynorsk** språkssystem. Det fleste folk snakket sine nynorske dialekter som for det meste holdt seg upåvirket av det danske skriftspråket.
3. **Lesespråk:** det vokste da nordmenn skulle lese dansk høgt, de brukte sin norske uttale. Hos de høgere klassene og i byene utviklet seg lesespråket til et talemålet. Denne "dannede dagligtale" hadde sitt vesentligste ordforråd felles med dansk, men de viktigste ulikhetene fantes i morfologi, fonologi og syntaks. Dessuten var intonasjonen også helt norsk. Denne "dannede dagligtale" oppstod på 1700-tallet som en ledigere variant av lesespråket med den bokstavende uttale. Det var grunnlag for det moderne bokmålet.

Etter 1814

I 1814 falt den viktigste forutsetningen for dansk i Norge. Istedenfor København ble **Kristiania** hovedstad. Nordmennene kunne selv ordne med administrasjon, skolevesen osv. I de første tiden etter 1814 er det lite å merke til noen norsk vilje i språkbruken. Da skriftspråket i Norge hadde sitt talemålsgrunnlag i Danmark, måtte tanken at norsk talemålet burde være bestemmende komme opp før eller senere.

Nordmennene etter 1814 kalte sitt litteraturmål for **norsk**. Danskene var derfor selvfølgelig misnøye, men det er også naturlig at nordmennene ikke ville si at språket i Norge var dansk. Både nordmenn og dansker skjønte at målførene omkring i bygdene var ekte norske. Også det talemålet som folk i byene brukte var forskjellig fra dansk. De største ulikhetene var i morfologi, fonologi, prosodi, men det hadde også mange særnorske ord.



Dikteren **Henrik Wergeland (1808 – 45)** satte omkring 1830 i gang diskusjonen om skriftspråkets form og ville ikke diskutere om hva språk skulle kalles. Hva han skrev var en avhandling der han formulere sitt syn på Norges språkproblem. Wergeland ville av nasjonale, demokratiske og stillistiske grunner **fornorske** skriftspråket. Han tok opp sine ideér i praksis i sin diktning. Det finnes over 1400 ord i verkene hans, som er bare norske, eller som han bruker i norsk form. For det meste brukte han disse ord og sitt norske stoff i farsler, småstykker for menigmann og i folkeviser. For eksempel i hovedverket ” **Skabelsen, Mennesket og Messias** ” (1830) bruker han også norskhetene.

Noen nordmenn var enige i **Wergelands** mål (et norsk skriftspråk), men ikke i hans fremgangsmåtte, og andre ville holde på dansk. Fra historikeren **P.A.Munch** kom det betydeligste innlegget mot **Wergeland**. Han var imot all språkblanding og derfor ville han skape et nytt norsk skriftspråk av en god norsk dialekt reindyrket med støtte i det **norrøne**.

Dermed var to fremgangslinjer mot et norsk skriftspråk trukket opp. Den ene var den gradvise **fornorskning** (evolusjon), som gikk fra det som eksisterte. Det andre tok et helt nytt utgangspunkt (revolusjon), det ekte norske talemålet som fantes i dialektene.

Fornorskning (evolusjon):

Wergelands fornorskning omfattet vokabular og morfologi. Men han hadde mindre sans for syntaksen. Men da i 1840 gav **Asbjørnsen** og **Moe** ut to samlingene av norske folkeeventyr. Der inne klarte de å skape en norsk stil av grunnleggende ved deres språkform. Siden dette har eventyrene stor betydning som stilmønster. Dikteren og forfatteren **Bjørnson Bjørnstjerne** førte utviklingen videre utover med hans bondefortellinger fra 1857. Som stilmønster brukte han også bygdemålene og de gamle sagæne. I den litterære realisme (i de siste tiår av 1800-tallet) fikk fornorskningen en ny støtte. Ikke bare diktningen skulle være virkelighetsnær, men også språk. Det viser også de samtidsdramæne til **Bjørnson** og **Ibsen** (se Vedlegg).

Det begynte også et viktig arbeid på det vitenskapelige og pedagogiske området. Overlæreren **Knud Knudsen (1812 – 95)** hadde som skolemann fått kjenne de vanskene avstanden mellom dansk skriftspråk og norsk talespråk. I 1845 la Knudsen for første gang fram sine ideér om språket i en stor artikkel som het ”**Om Lydene, Lydtegne og Retskrivningen i det norske Sprog**”. Han fortsatte kampen med uttalige artikkel og mange bøker for resten av sitt liv. Noen mindre endringer ble gjort etter hans forslag på 1860-tallet. Mesteparten ble først realisert etter hans død.

Han arbeidet med tre paker:

1. **Rettskrivningen** måtte bygge på norsk uttale – Knudsen kaller det: ”den landsgyldige norske uttale” – byenes dannede dagligtale.

2. Scenespråket skulle bygge på den dannede dagligtale.
3. Ordforrådet skulle fornyes til å skifte ut en lang rekke fremmede ord med norske ord.

I 1907 kom det store vendepunktet i utviklingen av det dansk-norske skriftspråket (**riksmål**). Det ble vedtatt en rettskrivningsform som i prinsippet bygde på norsk talemål.

Bokmålrettskrivningen fra 1907 til 1981.

1907 – det viktigste i disse reformen var at de "harde" konsonantene **p,t,k** ble innført i stedet for de danske "bløte" **b,d,g** i en hel del ord. For eksempel måtte man skrive "**løp ut paa gaten efter en kake**" istedenfor **tidligere "løb ud paa gaden efter en kage"**. Noen ord som hadde skiftende uttale fikk valgfrihet: **haap** eller **haab, bot** eller **bod, bok** eller **bog** osv. Mange substantiver fikk norske flertallsformer i stedet for de danske, f.eks.: **hester** (ikke heste), **hus** (ikke huse). Preteritum på **–et** ble innført i verb som tidligere hadde **–ede (kastet/kastede)**.

1917 - reformen satte inn for det meste reglene for det harde konsonanter, dobbeltkonsonanter i utlyd og flertallsbøyning av substantiver. Skrivemøter med **ll** og **nn** ble innført i mange ord som hadde **ld** og **nd**: **fjeld – fjell, mand – mann. Æ** ble skiftet ut med **e** i mengde ord: **læse – lese, sæk – sekk**. I bøyning kom det en viktig talemålsform : **artikkelen –a** i hunkjønn. **Å** ble innført i stedet for **aa**.

1938 – reformen delte de tillate former i to klasser: hovedformer og sideformer. Hovedformene skulle brukes i lærebøkene, mens sideformene var tillat for skoleelever. De kaltes også "**klammeformer**". En megde enketord fikk en form som lå nærmere dialktene og nynorsk. Diftong ble innført i mange ord som både obligatorisk og valgfri form. F.eks.: **røyk** som eneform og **sein** eller **sen**. Det kom også eneformer som: **bru, fram, nå, etter, snø, språk** og valgfrie former som: **golv, trøtt, sjuk, mjøl, band**. Innføringen av obligatorisk **hunkjønnsendelse –a** i over tusen ord var enda viktigere. **A-endelse** ble obligatorisk i bestemt form flertall av noen få intetkjønnsord (**barna, dyra** osv.).

1959 – Læreboknormalen av 1959. Reformen skar ned på antallet jamstille former slik t det ble flere sideformer: **trøtt(trett), mjøl (mel), sein (sen)**. Likevel ble det ikke noen vesentlig reduksjoner i valgfrihet. De "radikale" formene ble gjort til hovedformer.

1981 – reformen inneholder et brudd med tilnæringslinjen. Endelsen **–en** ble tillatt i alle hunkjønnsord i rettskrivningen, mens en del "særnorske" ord og ord som hadde slått igjennom med **–a**, fortsatt skulle ha **–a** i læreboknormalen: **boka el. boken, kua (kuen)** osv. Endelsen **–ene** ble jamstilt i flertall av intetkjønn i de ordene **–a** hadde vært obligatorisk før. Det som ofte blir betegnet som "moderat" bokmål, ser ut til å befeste sin stilling.

Målreising:

Ivar Aasen (1813–96) realiserte revolusjonslinjen i utviklingen av skriftspråket. Han var bondesønn fra Sunnmøre i Vest-Norge. Han trodde at å skape en målform som på en gang var et folkemål og en fortsettelse av den ekte nasjonale tradisjoner i språket, var hans oppgave. I **1840-åra** hadde han fått stipend til lange studiereise rundt Norge for å samle opplysninger om målføra. Resultatene av studiene la han fram i "**Det norske Folkesprogs Grammatik**" og "**Ordbok over det norske Folkesprog**".

Aasen utarbeidet av sitt materiale en skriftnormal – landsmålet (**Prøver af landsmålet i Norge**). Det nye språket skulle være den reneste og verdigste form

av folkets tale. Dialektene, etter **Aasens** og **Munchs** syn, hadde best bevart samsvaret med gammelnorsken. Da Aasen utarbeidet **landsmålet** gikk han ut fra målførene på **Vestlandet** og i fjellbygdene i det indre av landet. Landsmålet stod lengst borte fra dialektene på Sør- og Østlandet og langs Skagerak-kysten. Disse regnet Aasen for *”nyere og mindre ekte”* og *”sterk modernisert eller fordansket”*.

Aasen var selv den første å ta landsmålet i bruk i diktning. Snart fikk han følge i **A.O.Vinje**. Siden har det vokst fram en rik litteratur på **landsmålet**. Etter hvert som landsmålet ble et litteraturspråk økte også motstanden mot det, fordi **riksmålfolk** følte sin språkform truet.

Språkstrid:

Språkspørsmålet ble snart i **1870- og 1880-åra** et politisk stridsemne. Målsaka ble koplet sammen med en nasjonal og demokratisk reising. Embetsmennens og statsborgernes maktstillinger ble angrepet av den politiske bevisstgjort bondestand på alle plan i samfunnet. Motsetningen mellom underklasse og overklasse og mellom landdistrikt og by var samtidig et språklig skille. De **Venstre** (bønder og liberale byborger) tok opp kampen for landsmålet på sitt programme. De ville arbeide for allmenn demokratisering og politisk-kulturell frigjøring fra embetsmann veldet.

Det konservative partiet, **Høyre**, støttet tilhengerne av det tradisjonelle skriftspråket i deres kamp for å bevare språklig-kulturelle hegemoni. I **1884** vant **Venstre** politiske makten. Sammen med dette vedtok **Stortinget** at **landsmål** skulle sidestilles med **riksmål** som skole- og offisielt språk (**Jamstillingsvedtaket, 1885**). Øyeblikkelig kunne ikke ble tale om jamstillingen, også for at det fantes ikke noe lærebøker på landsmålet. Først i **1892** kom det inn i skoleloven at skolestyret i hver kommune skulle bestemme hva for en mål skal bli brukt i undervisningen. Etter dette begynte overgangen til **landsmål** i flere strøk av landet. Over 400 skolekretser vedtatt landsmål som hovedmål i 1905. I 1909 var det enda tre timer mer (1200), slik var landsmål hovedmål i 20% av alle skolekretsene. I de siste tiårene av 1800-tallet gjore stotingsvedtak og behandling i kirke- og undervisningsdepartementet norsk språkutvikling til en offentlig sak.

Mot slutten av hundreåret ble språk- og kulturstriden hardere. **Riksmål** ble dansk-norsk bokspråket. Det hadde en polemisk betegnelse – språk for hele riket, riksspråk, i motsetning til **landsmål** som omfattet landbygdsspråk. Skremt av landsmålets fremgang dannet de språkkonservative riksmålsforeninger rundt om i landet. I 1909 ble grunnlaget **Riksmålsforbundet** som siden har spilt en hovedrolle i språkstriden. I 1906 fylket seg tilhengerne av landsmål i **Noregs Mållag**. Det første organisasjon for tilhengerne av samlingstanken (Landslaget for Språklig Samling) ble opprettet i 1959.

1900-tallet:

For å gjøre det lettere ble i 1890-år rettskrivningen i lesebøkene for barn tilretteleget etter norsk talemål. I tillegg til forskjellen mellom tale og skriftspråket fikk norsk også forskjell mellom det språket som barn skulle lese og mellom det de skulle lære å skrive. Derfor ble de Lesebokformene gjort valgfrie for elevene. Siden hadde elevene alternativ som: **raabe / rope, leg / lek, heste / hester, blive / bli, talede / talte**. I **1893** kom det ut **Prinsippet om valgfridom** og siden har stort preget norsk rettskrivning.

Disse dobbeltformene førte til det, vi kalles "**anarki**" (oppløsning) og forsterket misfornøyelse med språktilstanden. Derfor ble det opprettet en komité i **1907** som kom ut med framlegg til reformen. Det viktigste ved denne reformen var at skriftspråket i Norge skulle bygge på norsk tale. Reformen ble et langt skritt for riksmålet i retning av landsmålet. **Knudsen** hadde vært en ivrig talsmann for tanken. I 1908 ble **Sammenblanding** målet for den offisielle tilnærmerings språkformen.

Rettskrivningen fra 1907 ble under sterk motstand fra de språkkonservative språkkonservative, men slo likevel raskt gjennom. I løpet av tre-fire år hadde de fleste avisene tatt i bruk de nye formene. Bare den konservative **Aftenposten**, som i 1907 sa at denne normen aldri ville bli brukt der, ventet til **1923** før innføringen.

Den andre **reformen kom i 1917**, denne reformen omfattet både riksmål og landsmål. Først og fremst ville det skape større samsvar mellom skrift og tale og nærme de to skriftspråks til hverandre. Reformen fra 1917 var mer gjennomgripende og møttet med mer motstand enn den fra 1907. Massemøter til protester ble arrangert og revolusjoner ble sendt til departementet. I 1917 fikk mange av de nye tilnærmeringsformene status som valgfrie former og antall på dobbeltformer ble betydelig forhøyet. Radikalt riksmål og radikalt bokmål stod hverandre nærmere enn de tradisjonelle formene. Språkreformatorerne ville at gjennom jamstillingen skulle folk bli vant til de nye formene. Slik skulle de dobbeltformene av de to mål være sammenblandet, men slik gikk det ikke fordi valgfridomen skapte en problem i skolen.

Fra 1929 ble ved vedtak i Stortinget **bokmål** (før rm) og **nynorsk** (før lm) de to offisielle navn på de to mål.

Den neste rettskrivningkomitéen fikk som oppgave å tilnærme de to mål og skjære valgfridomen ned. Med tilnærmeringen gikk det fort, men rettskrivningsnormen av **1938** hadde ikke en mindre antall av dobbeltformer enn de tidligere reformene. De nye skrivreglene opererte med to slag dobbeltformer: det første var **a, jamstilte former** – man kunne velge fra, og for det andre **b, hovedform – sideform**, hovedformene ble brukt i lærebøkene, mens sideformer ble tillat i skriftlige arbeid. Sideformene ble i ordlistene oppført i klammer og fikk derfor navnet "klamme former" (**f.eks. bm. Bein | ben |**).

Språkhistorien dette hundreåret skulle man kjenne i lys av de viktige hendelser i det norske samfunnet: Industriarbeiderne står i de to første tiår fram som en ny klasse. Samtidig blir grunnlaget for landsmålet svakere ved den innflytelsen som gikk for seg fra land til by. Dette førte til at den gamle folkemålstanken fikk en ny karakter.

Halvdan Koht (professor 1910-35, utenriksminister 1935-41) var representanten for en retning som prøvde å forene målstrev og sosialisme. Koht fikk inn på **Arbeiderpartiet** sitt kulturprogramm *"arbeid for et samnorsk skriftsprog på folkemålets grunn"*. Valg i **1933** lå grunnen til et langt arbeiderspartiregjering som styrde norsk politik fra **1935 – 1965**. Valgfrie former fikk ikke plass i sammenblandingen til samnorsk som optimistene hadde tenkt seg. Det ble også i sammenheng med at de to ulike mål hadde hver sin verd. Nynorsk hadde ulike variasjoner i ulike dialekter, som viste regional forskjelle. I bokmål svarte formene til ulike stilsnivåen som hadde sin bakgrunn i klasseforskjelle.

De talrike formene gjorde det mulig til å ta opp den nye rettskrivningen i en form som avgikk minst mulig fra de tidligere normene og skrift **"moderat"**. Men man kunne også skrive et form som lå nær det andre språket – **"radikalt"**. Forskjellen mellom moderat og radikalt kom til å spille en stor rolle i rettskrivningsarbeidet. Mye kan si følgende vedtak i Osloskolestyret 1939: *"Ved overgangen til ny rettskrivning skal en i undervisningen så langt råd er, legge til grunn de formene som ligger mest nærmest barnas talemål og er ens for bokmål og nynorsk. Når det gjelder bøker og andre trykte hjelpemidler som barna skal bruke, vil skolestyret gjøre hva det kan for å skaffe slike som så langt råd er, har fellesformer."* Mønsteret fra Oslo var viktig også for andre kommuner. Skolebokforlagene måtte ta omsym til språkønskene fra Oslo, og derfor var tvunget til radikalisme som senere spredt over hele landet.

Rettskrivningen fra **1938** la en større forskjell mellom de språklige motsetningene. Etter krigen begynte **bokmålsfolk** å vise et omslag i stemningen overfor de nye formene. Det reiste seg i Oslo og andre byer en sterk og organisert protest mot de radikale formene skolebøkene på bokmål hadde fått.

Styresmaktene prøvde å møte den sterke opposisjonen med å opprette en ny institusjon som skulle ta seg av språkdyrking og normering: **Norsk språknemnd (1951)**. Men i føremålsparagrafen het det at nemnda skulle *"fremme tilnærmeringen mellom de to mål"*. Dette fikk de konservative på både sider til å ta avstand fra og ble opphavet til en ny strid. Særlig aktiv i kampen var **Riksmålsforbundet**. De som sluttet seg til kampanjen mot "samnorsk" var for det meste folk som brukte den **"dannede dagligtale"** som sitt talemål. **Riksmålsforbundet** gav i **1952** sin egen rettskrivningsordliste ut og etablerte dermed en egen skriftlig norm. Disse formene lå nær den offisielle normen fra 1917. En del den konservative presse og en del av litteraturen har siden fulgt denne ordlisten.

Motstanden som reiste seg på 1950-tallet mot tilnærmeringsformene hadde både sosialt og ideologisk bakgrunn. Det må karakteriseres som fremgang for riksmålet og de konservative kreftene som hadde de kildene til å drive med sterk agitasjon og hadde kontrollen over storparten av pressene. Det ble mellom annet oppnådd at Oslo skulle skifte fra **1954** standpunktet og burde velge lærebøker med **moderat bokmål**. Dette omslaget viste seg snart i resten av landet også.

Styresmaktene tenkte at **Norsk språknemnd** skulle regulere den 1938-rettskrivningen til bruk i lærebøkene og finne fram en læreboknormal. Nemnden hadde arbeidet i flere år med den nye normalen som ble etterpå godkjent av Stortinget og gjennomført i skole og administrasjon fra 1959. Mange av justeringene i bokmål gikk i tradisjonell retning. Læreboknormalet var kanskje en lite skritt nærere til språklig samling, men tilnærming skjedde i hovedsaken i **nynorsk**. **Bokmålsgruppen** i Norsk språknemnd ville ikke vage å gå lenger i tilnærmingen for det meste på grunn av misnøyelse med språkpolitikken, som hadde vært så sterk fram 50-årene. Den såkalte **Foreldreaksjonen** mot samnorsk hadde sammen med **Riksmålsforbundet** greidd å skape en mening som var imot tiltak for å nå fram til språklig samling.

Departementet skapte i **1964** en ny komité til å dempe ned språkstriden med oppdrag å *“ta opp til drøfting heile språksituasjonen i landet, og gjera framlegg om tiltak som komitéen meiner kan tene til å ta vare på og verne om vår norske språkarv”*. **Vogt-komitéen**, som det ble kalt etterpå, ble begrippet som en **“Språkfredkomitéen”**. Komitéen kom ut i **1966** med mange forslag som i praksis var en vending bort fra tilnærmeringslinjen, som helle dette hundreåret hadde vært en rettesnor for styresmaktene i språkpolitikken. Komitéen gav etter for den reaksjonen som hadde fått språkbruken til å dra i moderat retning på 50- og 60-tallet.

Et hovedpunkt i innstillingen var å opprette et nytt språkorgan som skulle også representere de ulike grupper i språkstriden. Dette organet, **Norsk språkråd (1972)**, skulle fortsette med tilnærmingen på norsk folkemåletsgrunn. Innstillingen av Komitéen: *“Språkstriden er i vårt folk en arv fra det 19. århundres historie. Den spiller fremdeles en rolle i vårt politiske liv, men spørsmålet er om motsetningene mellom våre to språk- og kulturtradisjoner, bokmålstradisjonen med sitt grunnlag i bysamfunnet og den gamle embetsmannskulturen, nynorsktradisjonen med sine sterke røtter i det gamle bondesamfunn, svarer til de politiske og samfunnsmessige motsetninger som i dag bestemmer vårt politiske liv. Språkstriden har utvilsomt i dag trekk i seg fra ideologiske og sosiale kamper som på mange måter er utkjempet.”* **Vogt-komitéen** tok feil i analys av språklig og sosiale forhold. **Norges Mållag** hadde sine gode grunner for å gå mot medlemskap, grunner som hang sammen med store motsetninger i det norske samfundet. I dette avsnitt blir dette punktet omhandlet: (fra **Lærebok i norsk for svensker: Anton Fjeldstad**)

Et "pånyfødt" Noregs Mållag står i dag for et syn på språkproblemet som står i klar motsetning til Vogt-komiteens synspunkter på det samfunnsmessige innholdet i konflikten. Med bakgrunn i den store interessen for samfunnsspørsmål som har vokst fram i siste halvdel av 1960 – årene har Noregs Mållag skaffet seg en ny ideologistisk plattform for å hevde sine interesser. Marxistisk samfunnsanalyse og populismedebatt har åpnet for en vurdering av språkspørsmålets plassering som har gjort det nasjonale mindre aktuelt som idegrunnlag. Isteden ser man språket som del av et problemfelt der kultur, politikk, økonomi, blir satt inn i et nytt helhetsperspektiv. Mens de politiske motsetningene i språkkonflikten i hovedsaken ble sett på som klasse-motsetninger, ser man nå den språklige motsetningen som en del av en større motsetning som bestemmer samfunnsutviklingen i dag: motsetningen mellom metropol og satellitt, mellom sentrum og periferi. (Eller for å knytte synspunktet til utgangspunktet for språkstriden: motsetningem mellom by og landsbygd). Målfolkenes kamp for distriktenes språklige og kulturelle interesser må også bli en kamp for å få endret den økonomiske strukturen i samfunnet, fordi det er økonomiske krefter som står bak samfunnsomformingen. Bak urbaniseringen, som har gitt skylden for at nynorskandelen i folkeskolen har sunket fra ca. 34% i 1944 til ca. 18% i 1972, står økonomiske interesser som profitterer på strukturrasjonaliseringen i primærnæringene og flytting til sekundær- og tertiærnæringene i byene. Kapitalkreftene profitterer på sentralisering av produksjonsenhetene, og også på en maktsentralisering som vanskeliggjør demokratisk samfunnskontroll. Skal man redde grunnlaget for nynorsken, dialektene, må man klare å bevare en desentralisert bosettingsstruktur. Og en livskraftig landsbygd får man kun om folket har et kulturgrunnlag de kan finne en plass i, og om myndighetene kan bryte kapitalkreftenes krav om sentralisering for profittens skyld ved å bruke samfunnsøkonomiske virkemidler.

Talespråket: språksituasjonen i dag

Framveksten av en riksuttale i Norge kom mye senere enn i Sverige og Danmark. Årsaken var at landet hadde ikke en kultutell sentrum som kunne være normgivende. Under unionen med Danmark var dansk det "fint" talemålet. Det betyr at dansk var finere i mer kultivert enn norsk, som holdt seg langt inn til 1800-årene. Til 1850-årene ble det ikke tallet annet enn dansk på teatret i Kristiania. **Bjørnson** gjennomførte at norske skuespiller skulle opptre og snakke norsk. Til 1880-årene ble bokstaverte uttale i skolene øvd ved undervisningen. Kirkedepartementet avgjorde at normen skulle være *"den uttale som i hver landsdell er den sedvanlige i dannede folks omhyggelige, men ukunstlede dagligtale."*

På denne tiden var den "**dannede dagligtale**" såpass lik over helle landet. (Knud Knudsen knytter uttryket "den landsgyldige uttale"). De som ville snakke kultivert på 1800-tallet godtok stort sett den dansk-norske talemåls-normen. Norge har heller ikke i dag en så fast, allminelig og godkjent rikstalenorm som Sverige og Danmark. I situasjonen da svensker og dansker bruker riksspråk, vil språket til nordmenn være mer eller mindre dialektfarget – både i lyd og bøyning. Nordmenn er heller ikke så villig til å legge av dialektene sine når de reiser fra sine egne dialektområdene. På Stortinget og universitetene kan høres alle slag dialektene som hadde fått nedslag i et skriftspråk – **nynorsk** – er sikkert en av sakene til respekten for dialektene.

Uttalen på Østlandet er normgivende for bokmålet. Det sørøstnorske område med Oslo som sentrum er med stort folketal et tyngdepunkt i helle landet. Talemålet der har en stor prestisje. Derfor sprer former seg derfra både til områder omkring og til andre bymål i landet. De fleste nordmenn taler et språk som ligger mellom de to skriftnormalene.

Skriftspråket: språksituasjon i dag

Både bokmål og nynorsk må man kalle norske språk. Det ulike opphavet og ulik geografisk og sosialt bakgrunn gir dem likevel et ulikt preg. Bokmål har en sammenhengende tradisjon med dansk, og har en rik litteratur fra eldre skrifter i sin utvikling. Dansk har i all fall bremset den utviklingen mot fullstendig norsk uttryksmåte, særlig i høytidelig språk. Når det gjelder skjønlitteraturen har bokmål gått langt i å ta opp still og uttryksmåte fra norsk dagligtale. Bokmålet har særlig tatt farge av talemålet på Østlandet og i byene. Innføringen av folkemålsformene har krevd en dypgående stilistisk omvurdering, som ikke alle kunne være med på. Mye av det som tidligere ble regnet som vulgært, ble gjennom rettskrivningsreformene offisielt akseptert og har gradvis slått igjennom. Men språkkonservative kunne ikke godta dette og har derfor skapt sin egen uoffisielle norm : **riksmålet**. Kjenntegnere for riksmålet er: **1) ingen diftonger, 2) ingen a-former (tokjønnsystem og preteritum – kastet)**.

Nynorsk har bare lite av det arkaiserende preget som **Ivar Aasen** gav det. Det har heller ikke lenger så sterk vestlandsk preg. Det har på mange punkter tatt opp de mest utbredte målføreformene. Nynorsk bygde helt fra begynnelsen på norsk grunn. I syntaksen er nynorsk mer "folkelegg" enn bokmål. Nynorsk har en gjennomført enkelt setningsbygging med sterk bruk av verb. Nynorsk har settet seg i ordforrådet avvisende til de nedertyske lånnord med **an-, be-, er-, -het** osv. Som er så talrike i bokmål. Da det har vært vanskelig å finne erstatninger, bruker nynorsk ofte omskrivninger med verbal uttryksmåte. I tiden etter krigen ble purismen svakere. Internasjonalt lånnord (av latinsk og gresk rot) har alltid vært akseptert. De nyeste nynorske ordlistene har også en del av nedertyske lånnord. Den raske utviklingen har ført til uro i både språk. Det blir store variasjoner i språkbruken. Det kan være språklig smak, politisk syn eller andre årsaker som fører oss til å velge mellom tradisjonelle eller radikale former. Skiftende rettskrivninger og valgfrie former har skapt et stort usikkerhet når det gjald hva som er rett eller feil.

Som offisielle språk er **bokmål** og **nynorsk likestilte**. I administrasjon skal hvert dokument alltid ha svar på det samme mål som det ble skrevet på. Skjemær, kunngjøring og liknende blir trykt på både mål. Barna lærer i folkeskoler å lese både mål, men hver skole avgjør for seg hva som skal være undervisningsspråket. I ungdomsskolen og gymnas er det også skriftlig opplæring i både mål – hovedmål og sidemål.

Kommunar etter vedtak om målbruk

Folketal i kommunar etter
vedtak om målbruk
Prosent

	I alt	Bokmål	Nynorsk	Nøytrale	Bokmål	Nynorsk	Nøytrale
I alt	435	164	116	155	41,2	11,8	47
Østfold	18	16	–	2	87,4	–	12,6
Akershus	22	17	–	5	79,7	–	20,3
Oslo	1	–	–	1	–	–	100
Hedmark	22	15	–	7	73,8	–	26,2
Oppland	26	9	7	10	65,3	11,9	22,8
Buskerud	21	13	3	5	67,5	4,7	27,8
Vestfold	15	15	–	–	100	–	–
Telemark	18	–	8	10	–	13	87
Aust-Agder	15	4	4	7	70,5	5,4	24,1
Vest-Agder	15	7	2	6	80	1,6	18,4
Rogaland	26	3	12	11	40,7	16,9	42,4
Hordaland	34	–	31	3	–	41	59
Sogn og Fjordane	26	–	26	–	–	100	–
Møre og Romsdal	38	2	23	13	8,3	49	42,8
Sør-Trøndelag	25	9	–	16	15	–	85
Nord-Trøndelag	24	5	–	19	8,1	–	91,9
Nordland	45	25	–	20	50,7	–	49,3
Troms	25	9	–	16	16	–	84
Finmark	19	15	–	4	77,9	–	22,1

Kommunar, etter målbruk. Bokmål.Nynorsk.2001

Bokmål:

1) Bokmålet – en små påminning over historiet:

Bokmålet har ikke slik fødselsår som **landsmålet** (nynorsk – **Ivar Aasen – Prøver af Landsmålet i Norge – 1853**), men det har vokst langsomt fra. Det har en rot i dansk skriftspråk og en rot i norsk tale. Dansk skriftspråk er sjølv fundamentet for bokmålet. Fra 1387 tok dansken stadig mer og mer over norsk samfunnsliv, slik at på 1500-tallet var dansk så godt som enerådende – det var språket i kirken, rettsvesenhet og administrasjonen, etter hvert også i det som ble skrevet av alminnelige borgere. Skriftlig bruk av norsk finner vi ellers tilløp til i visedikning på bygdemål – til brylluper, til hylling av fornemme personer osv. Interesse for norsk språk viser seg også i innsamling av dialektord og i forsøk på grammatisk beskrivelse av dialekter. Bak slike tiltak stod prester og andre embetsmenn.

På 1700-tallet begynte imidlertid den langvarige dominansen for dansk i skrift å sette spor, også i talen i visse kretser. Da nordmenn måtte lese dansk høyt (f.eks.: i kirken, i rettsmøter) holdt de seg til skriftens bokstaver, og uttalte ordene med norske lyder. f.eks.: **meget** uttalte de etter skriften, danskenst uttale er (**majed**). Det talemålet som oppstod på denne måten og levde ved siden av dialektene, var "**landsgyldig**" i den forstand at brukerne var spredt over hele landet.

For bokmålets historie blir det viktig hvordan dette skriftspråket utvikler seg i uniontida. I løpet av 1500- og 1600-tallet kom en mengde fremmeord inn i dansk. Først var det nedertyske ord som ble tatt opp gjennom handelssamkvemmet med Nord-Tyskland, så var det latinske ord og på 1700-tallet da Ludvig XIVs hoff var kulturelt førende i Europa, ble det på mote å blande inn franske ord. For folk flest ble danske tekster vanskelige og umulige å forstå på grunn av alt det fremmede. I perioden **1740-1770 drev F.Ch. Eilschow og J.S. Snedorff** en iherdig kampanje for å få flest mulige fremmedord avløst av dansk. De laget med stor oppfinnsomhet en mengde avløserord for franske og latinske. Atskillige av disse slo igjennom og er ful levende i bokmålet i dag **f.eks.: bisak, fordom, forfatter, lidenskap, omkrets, overflate, ærefrykt, gjensidig, sannsynlig**. Ved år 1770 hadde språkrensingen vunnet fram, flommen av fremmeord var stanset, og dansk blitt mer folkelig og forståelig.

Med **1814** og unionoppløsningen inntrådte en helt ny språksituasjon for Norge og sammen reiste seg en ny spørsmål: Var det rimelig at landets offisielle språk skulle være et som hadde sitt talemålsgrunnlag i et annet land? De første tiår etter 1814 var nordmennene mer opptatt av svensk som problem enn av dansk. De fryktet for at svensk på grunn av den nye unionen skulle bli påtvunget det norske folk istedenfor dansk. Det ble vaktet strengt på at ikke svenske ord ble blandet inn i norske tekster. Men det visste seg at svenske myndigheter ikke var interessert i norsk språkforhold. Etter hvert begynte å bre seg en følelse i folket at det var noe mindreverdig for et folk i det å ikke ha et eget språk og så kom språklig oppvåkning.

2) Språklig oppvåkning - P.A. Munch X Henrik Wergeland:

Året **1832** brakte sammen en språklig oppvåkning. Både **P.A. Munch** og **Henrik Wergeland** skrev da hver sin artikkel om språksituasjonen og klargjorde problemene. **Wergeland** hadde brukt enkelte norske dialektord i sin diktning og derfor ble han angrepet av Munch som beskyldte ham for å være en "Sprogfordærver". Wergeland svarte med at det måtte være helt naturlig for en nordmann å gripe til norske ord når han skulle uttrykke sine tanker. Han hevdet at det norske folk måtte gå videre på den veien han hadde slått inn på og gradvis fornorske skriftspråket. Dermed trekker han opp den utviklingslinjen som har ført fram til bokmålet av i dag. Men **Munch** mente at norsk skriftspråk heller måtte bygge på en enkelt dialekt (en av de alderdommeligste) med støtte i gammelnorsk. Med Wergelands og Munchs artikler var to veier fram til et norsk skriftspråk trukket opp.

3) Knud Knudsen X Ivar Aasen:

Også i **1840-tallet** står to menn overfor hverandre og forkjemper for hver sin av de to framgangslinjer: **Knud Knudsen** og **Ivar Aasen**. Navnet "**riksmålets far**" er sterk knyttet til **Knud Knudsen**. Han var født i 1812, ble lektor ved Katedralskolen i Christiania. I 1845 skrev han sin første artikkel om språklig spørsmål, og siden drev han i hele andre halvdel av hundreåret en propaganda for sitt mål: et norsk språk skapt ved utskifting av danske elementer med norsk, og med "**den dannede dagligtale**" som rettesnor for de norske formene. Ingen har preget bokmålet mer enn Knud Knudsen, skjønt resultatene opplevde han ikke selv, for han døde i **1895**. **Ivar Aasen** samlet i **1840-åra** materialene om norske dialekter, og gav i 1848 ut en grammatikk og i 1850 en ordbok for det norske folkespråk. Endelig, i 1853 la han fram prøver på landsmålet han hadde skapt, og som han mente burde bli Norges framtidige riksspråk. **Knud Knudsen** ville ha **fornorskningen** fordi det ville lette tilegnelsen av skriftspråket for skolebarna og oppnå dette i rettskrivningen. Han sluttet seg til det såkalte **ortofonien**, det mener at han hadde som ideal å få samsvar mellom tale og skrift. I 1862 oppnådde han nemlig st Kirkedepartementet etter forslag fra ham gjennomførte en rekke forandringer i skrivereglene. Det skulle fjerne **stumme** bokstaver og forenkle dobbeltvokaler **f.eks.: gaae>gaa, foer>for, Meel>Mel, Huus>Hus osv.** Videre ble bokstaven c, som stod for to lyder, fjernet som tegn for k-lyden **f.eks.: Control>Kontrol, Karakter>Karakter**. Dette var det første reform på veien fram til vår tids bokmål.

4) Norsk karakter:

I 1890-åra begynner den norske rota å yte sine tilskudd til språkets vekst. **Moltke Moe** hadde som språkkonsulent fått godkjent en del norske ordformer (f.eks.: **rope, vaage, blaase, ball** for **raabe, vove, blæse, bold**). I 1893 ble det også tillat for elever å bruke visse norske former i skriftlige arbeider ("**harde**" **konsonanter** i navn for hjemlige dyr og planter, eller bare **-ed** i preteritum: **kastede** eller **kasted**). Den dansk-norske talemålet holdt seg gjennom 1800-tallet og forsterket sin stilling. Ved århundreskiftet hadde Norge dermed to vel etablerte skriftspråk og til muntlig bruk to talenormer ved siden av dialektene.

5) Stortinget, språk og fastsatte regler:

Stortinget har vedtatt at bokmål og nynorsk skal være offisielle målformer i Norge. I lov om målbruk i offentlig teneste står det at "*bokmål og nynorsk er likeverdige målformer og skal vere jamstelte skriftspråk i alle organ for stat, fylkekommune og kommune*". Myndighetene bestemmer også viktige sider ved utformingen av de to skriftnormalene. Kulturdepartementet og Norsk Språkråd fastsetter nemlig hvordan ord i **bokmål** og **nynorsk** skal staves og bøyes, en rekke mer tekniske regler for skriftspråket, bruk av store og små bokstaver, tegnsetting, forkortninger og liknende.

Offisiell normering av målformene kommer fram blant annet i godkjente ordlister og skoleverket, i andre ordlister som Norsk språkråd har godkjent, og i Regler for rettskrivning og bøyning, men det er ikke alt nødvendige i et skriftspråk. Det trenges også normer for hvilke ord som kan brukes i språket, hva det betyr, og hvordan kan ordet føyes sammen til setninger. Mange av dette finnes i ordbøker, lærebøker og grammatikker private forlag gir ut. Men det finnes også ikke direkte fastsatt regler i det hele tatt f.eks.: **ja/nei** spørsmål. Alle som kan norsk vet, hvordan det skal gjøres. De fleste reglene i skriftspråket er av denne typen.

6) Valgfrihet og variasjon innen bokmålsnormalen:

For å gjøre overgangen til de norske ordformene mildere, ble de nye formene i første omgang innført som valgfrie former. Så kunne man velge mellom **nytt=norsk** og **gammelt=dansk**. Det var talemålet som var målestokken for det norske skriftspråket som dansken skulle endres til, den såkalte "**dannede dagligtale**", som var likevel ikke representativ for morsmålet til folk flest, fordi det var byvariant og hadde et sosialt elite preg. Revisjonen av riksmålet i 1917 forelå derfor to varianter: en obligatorisk minsteendring som samsvarte med den "dannede dagligtale" og en valgfri som gikk utover grensene for den og tillot en god del av skrivemåter som gjenspeilte utbredte former i folkelige talemål f.eks.: **diftonger og a-ender i verb og substantiv**. Det var samtidig populært å arbeide for å samle de to skriftmåler i landet til et norsk skriftspråk. Prinsippet var basert på "folkets virkelige talespråk" og maksimal tilnærming mellom **nynorsk** og **bokmål**. En hovedtanke bak både den nasjonalt og sosialt motiverte valgfriheten har hele tiden vært å gjøre skriftspråket så morsmålsnær som mulig. Det som er nære er også lettere å lære og å kjenne som sitt eget enn det som er fremmed. I dag vet vi hvor viktig språklig bevissthet er for utvikling av gode lese- og skriveferdigheter. I **1986** vedtok **Stortinget** at alle rettskrivningsreformer skal brukes i lese- og sangboktekster. Valgfriheten i norsk rettskrivning i dag får elever i alle landsdeler og sosiale lag den fordel. Det som kan dessverre hindre dem, er sosiale fordommer som foresatte (lærere/foreldre) kan knytte til bestemte skrivemåter, og som fører til at valgfriheten utnyttes mindre i bokmål enn i nynorsk. Lærerne skal hjelpe hver enkelt elev til å finne de formene som passer for han/henne. Skolen, liktsomt det øvrige samfunnet, skulle tåle at hver skriver ulikt. Forutsetningen til valgfriheten i rettskrivningen er toleranse. Mange ord kan staves på flere måter, og ofte det er mulig å bøye ord på mer enn ett vis. Blant annet kan vi velge i bokmål om vi vil skrive : **bo** eller **bu**, **hjem** eller **heim**, **melk** eller **mjølk**, hunkjønnordet **bok** kan i bestemt form entall hete **boka** eller **boken**, intetkjønnsordet **egg** har i bestemt form flertall formvariantene **egga** eller **eggene**, og verbet **bedøve** kan i preteritum bøyes enten som **bedøva**, **bedøvet** eller **bedøvde**. Formene man kan velge mellom er stilt opp som likeverdige varianter. Men vi kan også møte såkalte sideformer eller klammeformer: [jenta], [ho], [lærer]. Sideformene har mer begrenset brukområde enn formene som ikke står i klammer. Formene i klammer

kan ikke brukes i alle sammenhanger, de kan ikke brukes i lærebøker eller i offentlig tjeneste. Samtlige godkjente former – enten de står med eller uten klammer – danner **“den vide rettskrivninga”**.

Valgfriheten gjør det mulig å skrive på temmelig forskjellige måter. Velger vi formen som er minst mulig felles med nynorsk skriver vi **“moderat”** eller **“konservativt bokmål”**. Leger vi oss så langt opp mot nynorsk som vi kan, er det **“radikalt bokmål”** vi bruker. Mest moderate alternative representerer setningen: **Hun kastet alle plaggene i kurven**. Det mest radikale ville bli: **Ho kasta alle plagg i korga**. Mellomløsninger kunne bli f.eks.: **Hun kastet alle plaggene i kurva**, eller **Hun kasta alle plaggene i kurva**. Karakteristisk for **moderat bokmål** er **–en** i hunkjønnord (men ofte også **–a**: hytta), **–et** i svake verb (**øynet, pakket**), **–ene** i flertall av substantiv (**fjellene**), ubestemt artikkel **en** og bruk av monoftong (**brøt, løs**). Av ordformene som hører til moderat bokmål kan nevnes: **dukke, fjær, gress, hjem, høy, lav, mel, melk, mene, selv, syk, vann**.

Varianten av bokmål som ligger **nærmest nynorsk**. De prinsipielle krav som stilles til en tekst på radikalt bokmål er: **–a** hunkjønnord, **ei** som ubestemt artikkel, **–a** i intetkjønnssubstantiv (**fjella**), **–a** i svake verb (**øyna, pakka**), **–a** i adjektiv (**hardnakka**) og diftongbruk (**meinte, braut, laus**). Radikale tekster inneholder flest mulig ordformer som: **høg, låg, kvil, eld, blaut, dogg, dokke, fjør, gras, hamn, mjøl, segle, sjuk, sjøl** og **vatn** – ordformer som oftest samsvarer med nynorskens.

**Liste over en del valgfrie former
(moderate form er til venstre):**

avind	avund
bløt	blaut
bløt	bløyt
bølge	bølgje
friste	freste
følge	følgje
gjemme	gjømme
glemme	glømme
gress	gras
ham	han
havn	hamn
kilde	kjelde
klov	klauv
kull	kol
lyve	ljuge, lyge
løv	lauv
men	mein
ravn	ramn
savne	sakne
skjev	skeiv
stek	steik
stjele	stele
sverge	sverje
trekk	trøtt
tyv	tjuv
vugge	vogge

En del av moderate former står ofte igjennom i radikale tekster, og tidligere radikale varianter har nærmest blitt valgfrie varianter i moderat bokmål, f.eks.: **bjørk, bleik, bru, feit, ferje, fram, grein, hogge, mage, rein, sein**, (ved siden av **bjerk, blek, bro, fet, ferge, frem, gren, hugge, mave, ren, sen.**)

Liste over forskjellige ordtyper – eksempelord – som har mer enn en bøyingsform (det skjelnes ikke mellom radikalt og moderat form):

Substantiv:

Sg.	Pl.	Pl.
en tiger	tigere	tigrer
	tigerne	tigrene
en/ei mor	mødre	mødrer
en/ei kasse	kassa	kassen
et laken	lakener	laken
	lakenene	lakena
et eple	epla	eplene
et middel	midler	middel
	midlene	midla
et maleri	malerier	maleri
	maleriene	maleria
et øye	øyne	øyer

En skulle kanskje tro at alle bøyingsformer i talemålet til bokmålsbrukerne er representert i rettskrivningen, men det er ikke tilfellet f.eks.: er disse substantiv- og verbformene ikke gyldige former: **aldre, seire, vintre; gampa, gutta kara; bygget, demmer, skyllet, tæret; betød, brød.**

7) Riksmål X Bokmål:

Mange riksmålsformer ble gjenninnført de siste 20 år, men det har ikke skjedd noen grunnleggende forandringer i normsystemet. Bokmålet rommer både **moderat** og **radikalt** språkstoff, og derfor er valgfriheten hovedforskjellen mellom riksmål og bokmål. Fra 1959 oppstod det en andre forskjell, bokmål hadde fått et system med **sideformer (klammeformer)** som riksmålet ikke har. Når det står i en ordbokliste **tjære (tjøre)** og **murer – en, -e(r)**, betyr det at det er forbudt å bruke tjøre og murerer i lærebøker og statstjeneste, men valgfriheten mellom tjære og tjøre og mellom murere og murerer er overalt ellers f.eks.: i elevarbeid. Språkbruksituasjonen bestemmer hva man har lov til å bruke. Riksmålet har ikke noe slikt system. I bokmålsrettskrivningen av 1959 ble enkelte påfallende former fra 1938 fjernet og forskjellene mellom riksmål og bokmål dermed opphevet. **Språkrådets liberaliseringsvedtak for bokmålet** ble godkjent av Stortinget i 1981. Det gikk ut på å tillate en lang rekke riksmålsformersom hadde vært helt eller delvis forbudt siden 1938 eller 1959. En enkelt, **sluppet (av slippe)**, hadde vært ute offisiell rettskrivning helt siden 1917.

8) Hva har endret seg i bokmål de siste 50 år:

Selv om det gjelder en så kort periode har norsk gjennomgått forandringer, i struktur, men også i ordforråd, rettskrivning og språkbruk. Vi kan merke at en tekst fra midten av 19-tallet er annerledes enn tekst fra omkring år 2003. En tekst som ble skrevet tidlig på 1900-tallet ville inneholde ord som **aeroplan**, istedetfor dagens **fly**. Med endringen i familiestrukturen har norsk også fått endringer i ordforrådet (f.eks.: **en sambo, et partnerskap, en helgepappa, en samværsrett** – kom inn i språket i de siste tiåra). Skriftspråket er blitt mer talemålsnær. Det er mulig å skrive talemålsnær både på bokmål og nynorsk. Men også uttrykksmåten har endret seg. (Som **Einar Lundebly** sier: *"en tendens i retning av mer humanitet, skånsomhet, nærhet og intimitet og en motsatt tendens til brutalitet og hensynsløshet."*). I de siste tiåra har omskrivningen med **sin** for å uttrykke eieforhold eller tilhørighet kommet inn i bokmål for fullt (f.eks.: folk sitt, Khomeiny sin tale). For noen generasjoner var disse uttrykksform med såkalt **"garpegenetiv"** vanlig i Vest- og Nord-Norge, men nå er den også vanlig på Østlandet og har kommet i skriftspråket.

Selv om preteritumsformer som **brøyt, frøys, føyk, skøyt** (vanlige i mange bymål) ikke har vært til nå tillat i bokmålsnormalen, forekom de ofte i skrift. I Språkrådets framlegg til rettskrivningen for perioden 1996-1999 blir det foreslått at **-øy-** skal tillates i slike verb slik at vi får : **brøt/brøyt, frøs/frøys, skjøt/skøyt** osv. istedet for tidligere **-au-**. de nyere skriftspråks materialer dukker formene av preteritum partisipp på **-i** av sterke verb (**drekki, finni, frysi, gripi** osv.) opp, selv om de ikke inngår i den gjeldende bokmålsnormalen. (f.eks.: **Tove Nilsen: "at hun hørte fryktelig skrik inne fra leiligheten som om noen blei stikki med kniv", Aftenposten 1995: "Det er godt jugi hele veien"**).

I de siste tiåra av 1900-tallet var det en økende tendens til å bruke **krympe, lekke, ryke også transitiv: Begge jobbet ved siden av for å krympe studiegjelda (Glåmdalen, 1989), Nå skal alle lekke ut opplysninger (Dagbladet 1994), Lunde Hansen røk korsbåndet i i kneet for et knapt ett år siden (Dagbladet 1992) og knuse også intransitiv: f.eks.: "jeg hørte noe som knuste rett ved siden av meg" (Harald Rosenløw Eeg 2000).**

Det er også en tendens at en del intransitive verb får kausativ og dermed transitiv betydning. En andre tendens var at verbene blir brukt om hverandre både med svak og sterk bøyning: Hun **hengte/hang** bildet på vegg. Stormen **knekte/knakk** trærne. Han **slengte/slang** boka på bordet. Sterk bøyning i transitiv ord blir mer og mer vanlig. Noe av endringene kommer også fra ungdomsspråket : f.eks.: bruk av **bare** og **liksom**, som har fått nye funksjoner som diskursmarkører (markør av emnemessige grenser i tekst) – overgang til direkte tale: **Hu' bare: - dansa du med Petter!** Nye bruksmåtene utvikler seg først i uformelt samtalepråk og derfra kommer i skriftspråket.

9) Hva har endret seg i norsk tale de siste 50 år:

Det er ikke underlig at folk blir urolige når de oppdager at det som ligger så nær dem er ikke helt som før. Jeg ville gjerne beskrive noe allmene linjer i utviklingen som har skjedd gjennom 50 år. Det er ikke noe nytt at ungdomen ikke skiller mellom **dåke** og **de**, for det har vært sagt lenge før vår tid. Også **"Eg ska komme te du."** fantes før krigen. Det nye er at det spreier så fort. Ungdomer sier i dag **sjino** for **kino**. Første tilfelle med dette fenomenet var kanskje født i Bergen 1964. Vi kan finne femtiåringer som ikke skiller mellom **kj** og **sj**. Dette fenomenet spreier seg raskt over landet. Kanskje har all norsk om 250 år gått til å si **sjino**. Vi kan se det av andre språkendringer som ble gjennomført eller lang tid over hele landet. Dermed kan vi få nye stabile dialektgrenser istedet for de gamle. Ordforrådet forandret seg raskere enn resten av språket f.eks.: i megde av matord er det lett synlige de siste åra. Vanskeligere å registrere er at noe ord har nesten forsvunnet (f.eks.: **kaun for byll**). Ordsirkulasjonen er særlig stor og derfor blir ord som **spenn** eller **bols** for **"kroner"** med det samme betydning utgammelt.

Grammatik derimot er konservativ, for mange av lærebøkene, som ble skrevet på 1800-tallet, er for det meste gyldig i dag. Endringene i dag er preget av regionalisering, som betyr at det skjer en dialektutveksling mellom lokalsamfunnet innenfor en større region. Dialektforskjeller som var knyttet til en bygd eller en by, ble for det meste forsvunnet til fordel for felles drag. For eksempel i Nordland har substantivform som (**ei dam – "ei dame"**) forsvunnet eller blir avkortet (**å springe – å spring**). Så går altså kompromis innenfor regioner. I slike utvekslingsprosessen er det en tendens til at enkle grammatiske løsninger stadig mer vinner over de mer utviklte. For eksempel i Trondheim skillte man før mellom **–en og –an** i flertall (**alle marken, alle visan**), men i siste tiåra gikk det fort i retning av **–an** i alle ord og blir utvidet til et større område.

Østlandet er sentret for et felles regionalspråk, man kaller det "standart østlandsk". Det handler seg om felles dialekter som har dratt fra de folkelige bymåler eller for det meste fra Oslo. (f.eks.: **brøyt –før braut, kasta –før kaste, vi'kke – vi itte, søv –før såver osv.**). En av de tydeligste endringer er forenklingen i substantivbøyningen. (f.eks.: i Agder, Trøndelag, Nord-Norge, Sør-Vestlandet). Også de gamle riksmålsdialekter blir nesten utryddet, for vi kan ikke finne noen i etterkrigsgenerasjonen i Bergen som sier **någon, efter** eller **nu**. Også ord som jeg ("eg") har problemer å overleve (Stavanger). Grensene mellom by og landsbygd faller.

10) Engelske lånnord i norsk de siste 50 år:

Engelske filologen **Aasta Stene** beskriver i sin publikasjon (**English Loan-words in Modern Norwegian**) ca. 530 engelske lånnord i bruk like før den andre verdenskrigen. Etter krigen ble Norge sterk innflytet av angloamerikansk kultur på de fleste områder (f.eks.: politikk, økonomi, vitenskap, idrett, teknikk, populærkultur, livsstil og reklame). Innslaget fra engelsk har økt i omfang de siste 50 åra. **Anglisismeordboka** publisert i 1997 (Universitetsforlaget, red. Anne-Line Grædler og Stig Johanson) har over 4000 oppslagsord. Andelen engelske ord økte i hver bok – fra ca. 6,5% i 1953-utgaven til ca. 9% i 2000-utgaven. Engelske ord utgjør i **Bokmålsordboka** ca. 10% av ord med utenlandsk opphav. Antallet av engelske ord var 14 ganger større i 1989 enn i 1969, det representerer en fordobling i løpet av 20-årsperioden.

	50-tallet	60-tallet	70-tallet	80-tallet	90-tallet
MUSIKK	rock'n roll band, blues	hit, hitliste twist	disco, cover punk	hip hop, CD breakdance	grunge, grønsj dance
KLÆR OG MOTE	jeans duffelcoat	crush-lakk miniskjørt hotpants	denim boots collegegenser	stonewashed cityshorts wet-look	sagge clubwear
MAT OG DRIKKE	Coca Cola hot dog, grille	broiler dip	burger fastfood	brownie (hot)shot	bagel, donut sub(marine)

(Språknytt:3-4/2002)

Det har også kommet inn mange ord som er knyttet til fritidsaktiviteter: f.eks.: **after skiing, aerobics, cruise, caravan, clubbing, bad-taste party**. Andelen engelske ord i løpende tekst ligger på 19,2 pr. 1000 ord.

Hva er nytt i utviklingen av bokmål?

1) Et nytt språkorgan:

I **13. og 14.februar 2003** har **Norsk Språkråd** møtet til årsmøte i Ivar-Aasentunet i Østa og drøftet arbeidsoppgaver for et nytt språkorgan. Grunnen til et nytt språkorgan: Kultur- og kirkedepartementet i det siste statsbudsjettet varslet at det skal skapes en ny institusjon istedet for **Norsk Språkråd**. Departementet peker også på at de fremste språkpolitiske utfordringene ikke lenger gjelder rettskrivnings- og normeringsspørsmål, men mer tiltak for språkvern og språkstyrking. Hovedoppgaven i framtiden skal være å trygge statusen og bruken av norsk språk på ulike samfunnsområder. I år skal departementet sette i gang arbeid med omdanning.

2) Bokmålsrettskrivningen: (fra Norsk Språkråd, Møtedato: 13.- 14.2. 03, R 7b/03 Bokmålsrettskrivninga, Arbeid med norma, Vedtak, www.sprakrad.no)

Skiljet mellom hovudformer og sideformer fell bort. Dei gamle sideformene blir anten omgjorde til jamstilte former ved sida av dei gamle hovudformene, til nye eineformer, eller dei blir tekne ut av rettskrivinga. [Ny formulering på dette punktet frå VL.]

[Den gamle formuleringa:

På rådsmøtet 2.-3. februar 1999 gjorde bokmålsseksjonen dette enstemmige vedtaket:

"Bokmålsseksjonen går inn for å fjerne systemet med sideformer og ber fagnemnda arbeide vidare med saken. Seksjonen avventer for øvrig en nærmere klargjøring av hvilken instans som har beslutningsmyndighet i saken."

Sideformer som blir omgjorde til jamstilte hovudformer

Alle hokjønnsord som før hadde -a [-en] i bunden form eintal, får no valfritt -a/-en.

Det blir valfritt -a/-ene (før -a [-ene] i bunden form fleirtal av desse inkjekjønnsorda:

barna/barnene, beina/beinene, beista/beistene, (av)hola/(av)holene, kola/kolene, krøttera/krøtterne, nauta/nautene, segla/seglene.

Sideformer som blir tekne ut av rettskrivinga

Sideformer i ubunde fleirtal hankjønn av typen [lærer] og [beverer] blir tekne ut.

Sideformer i preteritum på [-eidde] og perfektum partisipp på [-eidd] blir tekne ut. Det gjeld desse verba: avdreie, avleie, breie, dreie, fordreie, forføye, forpleie, frøye, føye, greie, innføye, innleie, innreie, kadreie, kleie, leie, meie, naie, pleie, reie, rettleie, skreie, skrøye, sneie, spreie, tilføye, utbreie, vedføye.

Sideformer på [-eid] i preteritum i verb av typen gli blir tekne ut. Det gjeld desse formene: bestreid, gleid, gneid, leid (i verbet lide om tid), reid, skleid, skreid, streid, sveid, vreid. [Vedtak 10.12.02, omgjering av 2000-vedtaket som gjorde desse formene til hovudformer.]

Grunning: Formene på [-eid] er lite brukte.

Geografiske navn

Som hovudregel skal geografiske namn av denne typen (Den/Det/De + adjektiv + substantiv) ha substantivet i ubunden form. [Tilleggsvedtak 3.10.02]

Det indiske hav el. Indiahavet (før: Indiahavet)
Det kaspiske hav el. Kaspiahavet (før: Kaspiahavet)
[Vedtak 10.12.02]

Genus

Genus ved suffikset -ning:

Ord med suffikset -ning får valfritt hokjønn eller hankjønn, t.d. legninga el. legningen (før legningen), festninga el. festningen (før festningen).

Personnemningar blir eit unntak, t.d. flyktningen og slektningen (som før).

Unntak frå dette igjen blir ord der biologisk kjønn tilseier hokjønn, t.d. dronninga el. dronningen (som før).

Nokre ord med utgang på -ning (ikkje suffikset -ning) skal ha hankjønn som før, t.d. allmenning, femkroning, presenning, terning; sogning.

Desse orda med utgang på -(n)ing får valfritt -a/-en mot før berre -en: avskygning, blotning (ved bergverk), brystning, halvning, hvelving/kvelving, høring, innfatning, klø(y)vning, lindring, luftspeiling, munning, rådslagning, skytning (spleiselag), spenning (elektrisk og mental), spurning (gåte), tegning (produkt). [Vedtak 25.4.02]

Hankjønnord og hokjønnord på trykklett -er

Hankjønnord og hokjønnord med utgang på -er i eintall og med valfri eller obligatorisk samandraging i fleirtall (typen bever) held i eintal på den bøyinga dei har no. Desse fleirtalsvedtaka kjem i tillegg:

- 1 Den tidlegare sideforma på -er (t.d. [beverer]) i ubunde fleirtal fell ut (jf. punkt 2.2.2.1.4 lenger oppe; [2000-vedtak])
- 2 I utgangen -rer blir slutt-r-en valfri, t.d. bevrer > bevre(r) [Vedtak 14.11.01]
- 3 Desse hankjønnorda får overgang frå obligatorisk samandraging til valfri: baluster, ilder, kader, kalender, klunger, kvader, manøver, meander, oter, pilaster, seder, seier, sommer, spiker, ulster, vedder, vinter, åker [Vedtak 10.12.02]
- 4 Fleirtalsbøying (valfri samandraging) blir godkjend for ordet feber. [Vedtak 10.12.02]

Inkjekjønnord på trykklett -er, -el og -en

Ord med utgang på **-er** skal ha obligatorisk fullform i bunden form eintal (før: nokre ord med valfri samandraging, t.d. mønst(e)ret mot no mønsteret, andre med obligatorisk fullform).

Inkjekjønnsord med utgang på trykklett -der og -ter (ord av typen hinder, mønster) får valfri samandraging i bunden form fleirtal føre endinga -a. [Fellesvedtak med nynorsk 14.11.01]

Sterke verb

Frå -au- til -øy- i preteritum

Verb som tidlegare har hatt valfri vokalisme au/ø i preteritum, får no valfritt ø/øy. Det gjeld desse verba (også i samansetjingar):
bød/bøy (før: baud/bød)

Adjektiv

Adjektiv med utgang på -en etter vokal

Slike adjektiv skal bøyast etter dette mønsteret: gåen – gåent – gåene.

Vedtaket skal gjelde for desse adjektiva som er oppførte i Tanum: **fåen (bleik, gusten), godtruen, gudsforgåen, gåen, halvgåen, illsvien (som svir sterkt), klien (som lett blir kvalm), kløyen (slapp, slepphendt), knøen (tettvokst), lett-truen, løen (lodden; tvilsam), mistruen, nøyen (nøyereknande), nåen (dødbleik, elendig), ryen (laus, som drys lett), sklien (glatt), tien (opptødd), treen (treaktig), tåen (snøberr), utoen (grov, plump), vrien, åbryen (sjalu).**

Tidlegare hadde klien og vrien valfri samandraging i fleirtal, dei andre obligatorisk, t.d. gåen, gåent, gåne.

[Vedtak 3.10.02]

(mer informasjon: Vedtak, R 7b/03 Bokmålsrettskrivninga , Norsk Språkråd, Bokmålsdepartementet)

3) Styrking av norsk språk:

Hovedmålet i **Strategisk plan for Norsk språkråd 2000-2003** er å styrke norsk språk mot presset fra engelsk. Språkvernet omfattet bokmål og nynorsk i samme grad. Planen har en rekke konkrete tiltak som blir settet i verk. Tiltakene retter seg mot tre målgrupper: **allmenheten, barn og ungdom og næringslivet**. Engelsk i dag vinner terreng på mange områder. Hvilke tiltak kunne hindre en utvikling hvor norsk og andre mindre nasjonalspråk risikerer å lide domenetap? Vernetiltak skal være først og fremst administrative tiltak, reguleringstiltak og lovgivning og skal gjøre det vanskeligere å nedprioritere eller velge bort norsk i situasjoner hvor det er eller blir vanlig. Styrkingstiltak skal bevisstgjøre målgrupper om domenetap og verdien av å opprettholde norsk som fullgodt språk på alle områder. Planen angir 14 forskjellige tiltak for målgruppen **"Allmennheten"**, som tar sikte på kartlegging og forskning som gir kunnskap om utviklingstendenser og forståelse av relevante psykologiske og sosiologiske mekanismer som påvirker språkholdninger og språkbruk.

Målgruppen **"Barn og unge"** blir på mange måter den viktigste gruppen i for språkstyrkingsarbeid. Barn og unge er de som skal ta vare på norsk språk i fremtiden og skal føre det videre til nye generasjoner.

De er derfor avgjørende for det norske språkets framtid. Denne målgruppen må ofres stor oppmerksomhet i språkstyrkingsarbeidet, fordi det ser ut til at engelsk setter stadig sterkere preg på det språklige miljøet norske barn og ungdommer møter under oppveksten.

Målgruppen "**Næringslivet**" (bedrifter og organisasjoner) utgjør en viktig språkbrukssektor og deler av næringslivet fungerer som en viktig innfallsport for engelsk i Norge. Bruken av engelsk i næringslivet er knyttet til ulike forhold som markedsføring og konkurransekraft, intern og ekstern kommunikasjon og helse, miljø og sikkerhet.

4) Ny lov om personnavn blir satt i verk i 2003:

Ny lov om personnavn ble vedtatt av **Lagtinget** den **18.04.2002**. Den nye loven har en mer liberal holdning til navneformer og til hvilke mellom- og etternavn folk kan bruke. Den er også mer åpen for bruk av utenlandske navneskikker og for at samboere kan bruke mellom- og etternavn på linje med ektefeller. Doble etternavn med bindestrek ble også gjeninnført. Innvandrere blir muliggjort til å bruke videre egne skikker i Norge. Reglene skal skille minst mulig mellom folk med norsk og annen bakgrunn. Navn er en privatsak som myndighetene i liten grad skal styre. Etter den nye loven kan folk hente mellom- og etternavn helt fra tippoldeforeldre og bruke begge deler. Samboere kan få hverandres navn først når de har felles barn eller har bodd sammen som par i to år. Hver familiemedlemmer kan nå få sine etternavn. Nyfødte kan nå få et annet etternavn enn noen av foreldrene, f.eks.: fra en tidligere generasjon.

Etternavn som blir brukt av flere enn 200 personer vil kunne tas fritt som mellom- eller etternavn. (Før var grensen 500 og gjald bare etternavn). For mange navn som har flere enn 200 navnebærere fins det også en mindre brukte variante, som f.eks.. **Dahl** med mange tusen bærere og **Dal** med vel hundre. De som har slikt navn som Dahl kan nå velge en variant dersom den er i pakt med norsk rettskrivning – Dal. Til at det blir lettere å bruke navn internasjonalt, kan man få endre den til skrivemåter som er kjent i andre land f.eks.: kan man endre **Ålgård** til **Aalgaard** uten samtykke. Med nye loven blir det mulig å bruke doble etternavn. Hver person kan ikke få mer enn to etternavn og de må være knyttet sammen med bindestrek. Etter den nye loven kan en ta navn med endingene **-sønn, -datter** eller **-son og -dotter** som mellom- og etternavn. Etter den nye loven kan en velge fornavn som ikke kan bli til "ulempe". Dette vil føre til at myndighetene får gripe inn i mindre grad. En skal i større grad godta navn med uvante skrivemåter og navn som kan likne på kjente ord, norsk eller utenlandske. Fornavn som er like etternavn vil bli godtatt når de har tradisjon eller opphav som fornavn i inn- eller utland.

5) Språklig toleranse:

Hver nordmenn må bli mer bevisst den kulturskatten norges eget er, så skulle Norge ta vare på språktradisjon og den rikdommen og individuelle frihet som det språklige mangfoldet og toleransen gir dem i Norge. Det gjelder å engasjere seg til forsvar for det flerdialektale og flerspråklige samfunnet, i stedet for å mobbe og kritisere hverandre for språket og språkbruken, oppdra hverandre til språklig forståelse og toleranse. Norge må fortsatt tillate hverandre å være språklig og kulturelt forskjellige og annerledes. Norge må ikke vende deres egen språkryggen, men bruke den aktivt. Med trygghet i Norges eget og åpenhet for det som er annerledes, blir de ikke bare bedre til å kommunisere. De får også ny innsikt og stimulans for tanken og fantasien deres. De må huske at alle språk er sammensatte og fullverdige kommunikasjonsystemer, kulturbærere og tankeredskap. Flerspråklighet, liksom dialektal og annen språklig variasjon og mangfold, er normalt og derfor må man tolerere det.

Temaer til språkutvikling, språkbruk og språkframtid.

1) Den nordiske språkkonvensjonen: (fra: Norsk språkråd, www.sprakrad.no)



En nordisk statsborger skal ved behov kunne bruke sitt morsmål i kontakt med myndigheter i et annet nordisk land.

Denne rettigheten er fastsatt i den nordiske språkkonvensjonen, som trådte i kraft i 1987. I konvensjonen har Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige blitt enige om å gjøre sitt beste for å tilby nordiske statsborgere språktjenester når det er behov for det. De språk som konvensjonen omfatter, er dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk. Det pågår arbeid med sikte på at konvensjonen også skal omfatte samisk, færøysk og grønlandsk.

Konvensjonen gjelder både tolking ved personlig kontakt og oversetting av skriftlige dokumenter. Behovet av språktjenesten skal avgjøres av myndigheten.

Konvensjonen gjelder i første rekke ved kontakter med sosial- og helsevesenet, skolemyndigheter, arbeidsformidlingen, likningskontoret eller politi.

Hvert nordisk land har utpekt en myndighet som skal følge med i gjennomføringen av språkkonvensjonen. I Norge er denne myndigheten Utlendingsdirektoratet. Adresse: Postboks 8108 Dep, 0032 Oslo.

Norsk språkråd, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO. Tlf. 24 14 03 50. Faks 24 14 03 51

2) Er engelsk et rikere språk enn norsk?

Opptellinger viser at **Wergeland** brukte ca. 58 000 ulike ord, Hamsun 33 000 – 34 000 og Shakespeare ca. 29 000. De største engelske ordbøkene omfatter ca. 400 000 ord, den største norske har over 300 000. Men det sier likevel ikke mye om forholdet mellom norsk og engelsk, fordi ingen kan slå fast hvor mange ord det er i språket. Gamle ord går av bruk og så kommer de nye. Alle språk har i prinsippet en uendelig stor uttrykksrikdom og det gjør ordtelling problematisk. Når norsk låner fra engelsk kan det ha flere grunner, men ikke at engelsk er rikere enn norsk. En forklaring er at nye tekniske innretninger, varer, musikkformer osv. først opprettes i engelsktalende land eller på verdensmarknaden, der engelsk dominerer, slik at vi får de med et engelsk ord. Kanskje det er derfor mange tror at norsk er fattigere enn engelsk?

Tenk deg noen ganske få år fram i tiden ...

I Norge brukes både norsk og engelsk.

Alle snakker norsk. Når de kjøper kjøtt hos slakteren, skjenner på ungene eller avtaler stevnemøter.

Men når de skriver forretningsbrev, bruker de engelsk. Når de skriver faglitteratur eller skjønnlitteratur, dominerer engelsk.

Norsk er forvist til hverdagslivets mange situasjoner. Det er et levende språk, men det er blitt et slags barnekammerspråk. Engelsk er blitt beslutningenes og forretningenes språk.

Et urealistisk framtidsbilde? Slett ikke! Mange steder i verden har de alt en liknende språksituasjon.

Skal vi unngå at norsk blir et språk isolert i familie- og vennekretsen, må vi ta språket vårt på alvor. Vi må bruke norsk på alle livs- og samfunnsområder. Vi må investere i språk og kultur som vi investerer i industribygg, veier og telenett.

Jon Bing, dikter og professor

Det er mange språk representert i Norge nå, trolig mer enn hundre. Samisk, færøysk, swahili, urdu, aymara, filipino og de fleste andre språkene en kan høre i tillegg til norsk som morsmål for grupper i Norge. Engelsk skiller seg ut ved at det ikke først og fremst er morsmål for engelsktalende grupper i Norge men brukes på bakgrunn av sin posisjon og rolle i verden. Norsk og samisk har sin viktigste base i Norge, og det er det som skiller disse to språk fra andre. Det er ingen andre steder de står sterkere enn i Norge, de to språkene er de eldste der og står derfor i en særstilling der.

3) Språk og likestilling:

Tre grunnregler for kjønnsbalansert språkbruk: **a) å bruke kjønnsnøytrale ord når det er tale om begge kjønn, eller når en ikke vet hva kjønn det gjelder, b) å behandle kvinner og menn parallelt så begge kjønn blir synlige, c) å unngå kjønnsdiskriminerende omtale:**

- a) Det betyr å bruke kjønnsnøytrale nemninger så langt som råd for yrkestitler og verv, bruke f.eks.: **sekretær eller fullmektig** i stedet for **"kontordame"**. Ikke bruke pronomen **"han"** automatisk for å vise tilbake til personnemninger som **"sjefen", "journalisten"** osv. i generell omtale. Og unngå å bruke anjektiven **"kvinnelig"** og **"mannlig"** ver yrkesnemninger når det ikke er grunn til det f.eks.: **"kvinnelig tannlege"** osv. For slik ordbruk gir inntrykk at det **"normale"** er at tannlegar er menn osv.
- b) Det betyr å bruke kjønnsmerkerte ord i stedet for kjønnsnøytrale der det høver f.eks.: **ankermann – ankerkvinne, talsmann – talskvinne**. Også betyr det å bruke likeverdige ord for de to kjønn, ikke f.eks.: **"menn og jenter"** om en gruppe voksne og variere rekkefølgen i **"faste"** ordpar f.eks.: **damer og herrer – herrer og damer**.
- c) Det betyr å ikke bruke kjønnsdiskriminerende omtale som f.eks.: Kvinner blir ofte skildret med ord som **"blond"** uten at menn blir skildret på tilsvarende måte. Det er også en tendens til å bruke ulike ord for samme eigenskap hos kvinner og menn f.eks.: sterke menn og dominerende kvinner.

Hva er bedre å bruke?

Kjønnsnøytrale ord	Kjønnsmerkerte ord	Menneske, person folk
Yrker: arbeisleder ombud politibetjent servitør sekretær husøkonom lærer sykepleier	Yrker: forkvinne - formann gjerningskvinne - gjerningsmann heimelskvinne - heimelsmann høyrekvinne - høyremann opphavskvinne - opphavsmann politimann - politikvinne talskvinne - talsmann vitenskapskvinne - vitenskapsmann	bymenneske - bydame, bymann kontaktperson, kontaktmann privatperson, privatmenneske, privatmann fagperson, fagmenneske, fagmann Hun er norsk - bedre enn hun er nordmann

Vår språkbruk forteller om hva slags syn vi har på ulike samfunnsspørsmål f.eks.: likestilling. Språket er i stadig endring og du kan dermed understreke din mening.

Etterord:

Framtiden for norsk språk

Forestillingen om at språket i Norge må vernes, blir mer og mer utbredt enn tidligere. Det oppretter spørsmålene som : "Skal norsk overleve i nye tusen år? ", "Vil stadig flere nordmenn gå over til å bruke engelsk, slik at norsk går helt i glemmeboka? ". Jeg tror på at språket i Norge ikke virkelig står i alvorlig fare for å dø ut. Norsk vil bestå som kommunikasjonsmiddel mellom folk i Norge.

Selv om språkdød er et reelt og aktuelt fenomen i verdensmålestokk, er ikke norsk ført opp med de språk Unesco på sin liste over truende språk (f.eks.: samisk står på listen). Men det er ikke grunn til å være mindre på vakt. Det er faktisk liten fare for at språket i Norge skal forsvinne, men likevel kan jeg betrakte tendenser til at engelsk er i ferd med å trenge norsk til side i enkelte sentrale bruksfunksjoner. Jeg lar også merke til en ikke ubetydelig press i retning å bruke engelsk i stedet for norsk, for det meste på høyteknologiske områder, i forskning og i deler av høyere utdanning.

Det er naturlig og nødvendig å bruke engelsk i en viss grad i en del slike sammenhenger og det er bra å beherske språket. Bruk av engelsk må ikke skje i et slikt omfang at norsk trenges helt ut fra viktige funksjonsområder. Problemet er den unødvendige bruk av engelsk i norsk sammenheng. Jeg tror at utviklingen av språket i Norge skulle ikke gå i retning at norsk blir brukt i hverdagslivet mens engelsk blir språket i utdannings- og arbeidsliv, kulturformidling, administrasjon og politikk.

Norsk må være en kulturspråk og fullverdig bruksspråk på alle områder. Jeg tror at norsk skulle motverke et uhemmet inntak av engelske og andre språkelementer, som ikke uten videre la seg inn ordene i det norske språksystemet, slik at språket i Norge ikke gradvis forvitrer innenfra. Jeg synes at det er ikke noe galt å beherske engelsk, det er bare nødvendig og internasjonalt, men uansett hvor internasjonalt orientert man er, kan man ikke fornekte språkets enorme betydningsom kulturfaktor og identitetsmerke. Uten eget språk blir nasjon ikke lenger nasjon.

I dag er det en overvekt av masseprodusert amerikanske materiale som fyller radio- og TV-kanalene i de fleste land og språksamfunn kan ikke forsikre seg om at kanalene kan formidle materiale som gjenspeiler egen kultur og eget språk. En av de aller største eksportsmidler for USA er musikk-, fjernsyn- og filmsproduksjon og amerikanerne ønsker å fjerne alt som hindrer økt amerikansk eksport. Selv om den teknologiske utviklingen gir oss mange muligheter representerer den en trussel for små språksamfunn. Lokal kulturaktiviteter og tradisjoner står også i fare for å bli mer og mer ensartede i kommersialiseringens og globaliseringens kjølvann.

Etter min mening går det ikke an å framheve språklig toleranse, språklig kavalitet og språket som kulturarv uten å bygge videre på at Norge har to levende skriftradisjoner som begge er en integrert del av norsk språk. Norge har et historisk arv å ta vare på, men det gjør ikke nordmenn ved f.eks.: å tillate ungdom å velge bort den skriftlige sidemålsopplæringen i skolen. Nordmenn kan ganske enkelt ikke være bekjent av et slikt amputert syn på den felles kulturarven som morsmålet i Norge representerer. Jeg tror at Norge skulle se på denne situasjon som på en rikdom.

Tereza Kuldová